

El procés d'especialització ramadera a la Plana de Vic (1850-1930)*

Santi Ponce Vivet
Universitat de Vic

La modernització agrària de la Plana de Vic

Al llarg de la segona meitat del segle XIX i primer terç del XX, coincidint amb el procés d'industrialització i modernització social,¹ es van produir canvis significatius en l'estructura agrària de la Plana de Vic. Destaquen la modernització demogràfica, accelerada a les primeres dècades del segle XX;² l'elevat grau de concentració i polarització de la propietat de la terra;³ la convivència de la masoveria i la parceria amb l'augment del nombre d'arrendaments en diner;⁴ la modernització tècnica, i la nova especialització pecuària.

Alguns d'aquests passos decisius cap a l'economia de mercat procedien del segle XVIII i altres es deuen a l'assentament del nou règim liberal. És durant el vuit-cents que el camp es va capitalitzar amb infraestructures, tècniques i força de tre-

* Aquesta comunicació és un resum de part del capítol 6 de la tesi doctoral «Transformacions agrícoles i canvi social a la Catalunya interior: el cas de la comarca d'Osona. 1850-1930», llegida a la Universitat de Barcelona l'any 1995. Vegeu-ne una síntesi a Santi PONCE. *Transformacions agrícoles i canvi social a la comarca d'Osona: segles XVIII-XX*. Vic: Eumo Editorial, 1999.

1. Els antics centres manufacturadors donen pas a la industrialització de la Riba del Ter, els nuclis urbans augmenten de forma notable, Vic es consolida com a centre comercial, es difonen innovacions tecnològiques del moment, l'oci i l'esbarjo es laïcitzen. Són alguns dels canvis econòmics i socials més destacables.

2. Desapareixen les crisis de subsistència, cauen la mortalitat infantil i la natalitat.

3. Segons els padrons de finques de la dècada de 1860 dels municipis de Centelles, Folgueroles, Manlleu, Roda de Ter, Sant Pere de Torelló, Sentfores, Seva i Vic, el 10% dels propietaris concentra-ven el 60,48% de la terra, mentre que el 70% dels petits propietaris solament acumulaven el 8,67% de la terra.

4. L'absentisme dels propietaris era inevitable en molts casos a causa de la dispersió de les finques. L'any 1936, afectava aproximadament la meitat de les explotacions pageses, per la qual cosa els contractes de parceria i de masoveria permetien als propietaris d'acumular terres sense haver d'explotar-les directament i assegurar-se el control de l'explotació gràcies als detalls de les clàusules del contracte.

ball animal i humana.⁵ Els pagesos de la comarca fornien de cereals el mercat català i van acumular capitals, especialment els propietaris del domini útil. Les cases pairals es van reformar i ampliar i les finques es van fragmentar per encabir-hi noves masoveries.⁶ L'evolució de la producció de vuit masos de Tavèrnoles i de Folgueroles, municipis veïns de Vic, és testimoni del creixement de la producció agrària,⁷ interromput pels límits del creixement extensiu i, sobretot, per les tensions derivades de la guerra del Francès i la guerra civil de 1833-1840. Finalment, cap a mitjan segle XIX es van posar les bases del nou règim liberal. Fites com el concordat de la Santa Seu amb el govern espanyol de l'any 1851 ens indiquen el tipus d'equilibri de poder aconseguit.⁸ Quedaven encara grups socials descontents, però la nova societat liberal i la consolidació de les relacions capitalistes eren ja irreversibles. D'aleshores ençà, s'observa el constant creixement del producte agrari, en especial dels cereals de secà.⁹ Un comportament semblant es descriu a l'àrea bladera catalana.¹⁰ La població també es refeia de la crisi demogràfica patida. Dels 28.796 habitants de la Plana, el 1787, s'havia passat a 43.395, l'any 1857. L'augment de l'oferta de treball possibilitava la plena explotació de tots els camps de les masies, que ocupaven el 76,4% del sòl agrícola de la comarca d'Osona.

Per la seva banda, les reformes jurídiques i administratives del nou règim liberal i les millores de la xarxa de transports i comunicacions van afavorir l'articulació d'un mercat únic. La Plana de Vic és testimoni de la modernització dels transports al llarg de la segona meitat del segle XIX. La carretera nacional procedent de Barcelona va arribar a Vic l'any 1849. El ferrocarril de Barcelona a Sant Joan de les Abadesses es va fer esperar. Les obres van començar el 1863 i fins al 1875 no va arribar a

5. Pierre VILAR. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Vol. 3: *Les transformacions agràries del segle XVIII català*. Barcelona: Edicions 62, 1964 [segona edició, 1986].

6. Santi PONCE. «La família Serrabou. Un exemple de reproducció social a Osona». Dins: Santi PONCE; Llorenç FERRER (coord.). *Família i Canvi social a la Catalunya contemporània*. Vic: Eumo Editorial, 1994, p. 125-142.

7. Des de mitjan segle XVIII i fins al decenni 1785-1794, la producció agrària dels masos Serrabou, Masoveria, Can Janot, Can Cametes, Mas Nou, Godaiol, Barrina i Gravat creix de forma constant com a conseqüència de les noves rompudes i dels canvis tècnics introduïts. Des d'aleshores i fins al 1823, la producció va caure més del 50% per tornar-se a recuperar durant les tres dècades centrals del segle XIX.

8. Josep FONTANA. *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*. 5a ed. Barcelona: Ariel, 1983.

9. A mitjan segle XIX, el principal conreu de les masies i les masoveries de la comarca era el cereal de secà. Destacava el mestall, seguit de la xeixa. Junts, representaven les dues tercers parts de la superfície cultivada. La producció creixia més per la intensificació de la força de treball que no pas pels canvis tècnics.

10. *Història econòmica de la Catalunya contemporània*. Vol 2: *Segle XIX. Població i agricultura*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1990, p. 210-218.

Vic, després de travessar el Vallès Oriental i la meitat meridional d'Osona. Aquestes noves vies de transport van acabar amb les barreres naturals de la comarca i van facilitar l'arribada massiva de cereals forasters a preus més barats.¹¹ L'any 1857, el Dr. Joaquim Salarich, erudit de l'època, ja advertia la necessitat de reorientar la producció i de modernitzar les explotacions per fer front a la competència de preus: «¿Y qué será de nuestros granos cuando esté concluido el ferro-carril de Alar a Santander y la canalización del Ebro? Hasta el presente la dificultad en los transportes ha sostenido los precios, mas siendo aquellos más fáciles, bajaran estos, causando nuestra total ruina, si no cambiamos nuestra clase de cultivo.»¹² Un diagnòstic que el seu fill, el Dr. Josep Salarich, va desenvolupar l'any 1876 a la memòria «El cultivo Alterno», presentada al certamen literari que commemorava el primer aniversari de l'arribada del tren a Vic. L'impuls va venir de la mà de les organitzacions agràries. Primer, la delegació d'Osona de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i, després, la Cambra Agrícola Ausetana, a través de diverses publicacions, es van convertir en capdavanteres del canvi tècnic i del respecte a la propietat de la terra. Els camps d'experimentació, les fires ramaderes i les conferències divulgatives es van multiplicar. Eren alhora bancs de prova i caixes de ressonància de la modernització manifesta.

La crisi de finals de segle era, en part, una crisi anunciada que va precipitar canvis importants en el món rural. Va provocar l'emigració massiva cap als nuclis urbans¹³ i la proletarització de moltes dones i nens de pagès;¹⁴ i va accelerar la modernització de les tècniques agrícoles i la nova especialització pecuària. Entre els canvis tècnics introduïts, destaquen la introducció de nous conreus,¹⁵ l'adequació de les rotacions quadriennals a les plantes farratgeres i als tubercles, l'increment dels fertilitzants orgànics i, des de finals del segle XIX, la introducció massiva d'adobs

11. A la plaça de Vic, el preu de l'hectolitre de blat va passar de 21,72 pessetes durant el quinquenni 1870-1874 a 17,65 pessetes durant el quinquenni 1885-1889. Vegeu Nicolás SÁNCHEZ ALBORNOZ. *Los precios agrícolas durante la segunda mitad del siglo XIX*. Vol. I: *Trigo y Cebada*. Madrid: Servicio de Estudios del Banco de España, 1975. (Materiales para la historia económica de España); GRUPO DE ESTUDIOS DE HISTORIA RURAL. «Los precios del trigo y de la cebada 1874-1906». Dins: Ramon GARRABOU; Jesús SANZ (ed.). *Historia agraria de la España contemporánea*. Vol. 2. Barcelona: Crítica, 1985, p. 321-368, que han detallat la caiguda dels preus per a les diferents regions espanyoles.

12. Joaquim SALARICH. *El censo de Vich*. Barcelona: Imp. Joaquim Bosch, 1957.

13. Habitants del món rural, especialment del Lluçanès i del Collsacabra, les comarques muntanyenques que envolten la Plana de Vic, van emigrar als nuclis fabrils del Ter.

14. És el cas del centenar de dones i nens de Folgueroles que marxaven cada matinada per anar a treballar a Roda de Ter, Masies de Roda i Manlleu. Amb el seu treball, aportaven uns ingressos addicionals a la família. Un municipi que, a més, entre 1877 i 1887 va baixar de 936 habitants a 709.

15. Les experiències se succeïren de forma continuada i, encara que alguns com l'helianti, el cotó, els pollancre de Bordils, el tabac o la remolatxa sucrera van fracassar, d'altres com les patates, el blat de moro i els naps es consolidaren i s'integraren definitivament en les rotacions.

minerals i la difusió de maquinària i utillatge diversos,¹⁶ cada vegada més pesants, que exigien més força de tracció animal. De forma progressiva s'abandonaren els conreus més deficitaris, com el mestall, el sègol, el mill, el cànem, la vinya, l'olivera, etc., i s'amplià l'àrea de conreu de cereals panificables d'alta qualitat¹⁷ i de patates. Un conreu que, a les primeres dècades del segle XX, tornaven a ser altament competitius.¹⁸ Els canvis tècnics esmentats, associats a la reducció de la superfície de conreu, en concret de les terres marginals de menor qualitat, des de finals de la dècada de 1880 i fins al tombant de segle es van traduir en una millora substancial de la productivitat del treball i dels rendiments agraris.¹⁹

A banda de la integració del mercat espanyol i internacional, l'altre gran revulsiu que va esperonar l'especialització pecuària va ser la indústria moderna de derivats del porc, concentrada majoritàriament a la ciutat de Vic i en menor mesura a altres poblacions de la comarca,²⁰ i la indústria de derivats làctics de Manlleu.²¹ La creixent demanda d'aquests derivats des de la dècada de 1870 i 1910, respectivament, com a resultat de la creació de modernes indústries, va estimular l'especialització de bestiar porcí i vacum dels pagesos, que van orientar les explotacions cap a la producció farratgera. I malgrat els canvis, el conreu de farratges es va mostrar insuficient per alimentar una cabanya cada vegada més nombrosa. La importació creixent de despulles de blat de moro, blat de moro, alfals i altres farratges, a través del ferrocarril entre 1891 i 1924, és un fet significatiu de l'increment de la cabanya de bestiar de carn i un reflex del procés d'especialització ramadera de la comarca²² que convi-

16. Encara que persevera la utilització d'utillatge tradicional com la fanga, l'aixada o l'arada romana lleugerament modificada, des de principis del segle XX es va difondre de forma massiva l'arada bravant i tot un seguit d'instruments agrícoles, com estripadores, rascles, esterrossadors, cavadores, dalladores, segadores-garbelladores, segadores-lligadores, batedores, ventadores, molins, etc.

17. Paral·lelament, apareix a Vic una important indústria farinera.

18. Josep PUJOL ANDREU. «Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la guerra civil». [Tesi Doctoral]. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1988, p. 32-73. Josep Pujol, a partir de la informació extreta de la finca El Pradell, de Gurb, a la Plana de Vic, confirma la importància del conreu dels cereals a la comarca (67% de les superfícies conreades a finals del segle XIX) i quantifica la reducció del conreu de cereals (especialment els més deficitaris com el mestall) entre 1892 i 1916, el qual es redueix al 60% de la superfície cultivada.

19. Els rendiments del blat de secà a la Plana de Vic, l'any 1929, eren de 25,01 q/ha; els de patates se situaven en els 110,28 q/ha.

20. Pere CASTELL I CASTELLS. «La indústria càrnia a la Plana de Vic, 1850-1920. Els primers passos del ram a la comarca». *Recerques*, núm 14.

21. Segons Josep Pujol, el partit Judicial de Vic esdevé una de les principals zones productores de porcs de Catalunya. L'any 1917, concentra el 20% de la producció total i representa el 49,89% del pes en viu del bestiar del Partit.

22. L'any 1914, foren expedits de les estacions de Torelló, Manlleu, Vic, Balenyà i Centelles 645 cavalls i mules, 1.231 bous i vaques, 15.607 vedells i porcs i 47.23 xais i cabres.

via, no obstant això, amb pràctiques i costums tradicionals a masies, sobretot regentades per petits propietaris i masovers, on amb prou feines s'engreixava un porc. Primer propietaris i després propietaris i masovers i parcers van criar en quantitats cada vegada més importants bestiar de forma establada per a la indústria de la comarca, en una conjuntura de preus remuneradors per a aquest producte.

L'any 1908, Joaquim d'Abadal expressava la cronologia del canvi d'especialització: «Com aussiliar del conreu ha estat en aquesta comarca la cria del bestiar en son origen, ja que la terra no era destinada a son manteniment, sino que les besties servían per les feynes agrícoles o la manutenció dels conreudors. El convenciment dels agricultors de que les terres necessitan esser ben femades per produhir y l'augment del preu de tota classe de bestiar que ha fet possible econòmicament la cria i recria a l'estable, unich modo de realisarse a la Plana de Vich, ha fet desenrotllar en gran manera aquest ram de l'industria agrícola augmentant la cantitat de caps i mellorant les races que s'hi crían, fent tot plegat que la cría del bestiar tingui actualment una importancia que quaranta anys atrás no's podia sospitar.»²³

L'especialització ramadera

La cria de cavalls i mules

Un dels sectors que es va transformar primer fou el de la cria de bestiar de peu rodó. D'ençà que l'administració va liberalitzar la producció de bestiar cavallí a partir del 23 de juliol de 1869, la iniciativa privada es va afanyar a creuar els cavalls autòctons amb races importades. D'aquesta manera s'aconseguien uns exemplars dòcils i dotats de força per als treballs del bosc i per arrossegar els nous aparells agrícoles. El dipòsit de cavalls sementals de la remunta d'artilleria de l'exèrcit a Vic va estimular la producció cavallina i va assegurar exemplars de bona raça. A la parròquia de Conanglell (Torelló), a finals del segle XIX hi havia un dipòsit de 40 sementals que cobrien anualment unes 500 eugues. Els mascles s'intentaven de vendre a l'exèrcit²⁴ i les eugues servien per a les feines del camp i per al transport. Cal tenir present que amb la difusió d'arades voltejadores i altres màquines d'ar-

23. Joaquim d'ABADAL. «Cultius de la Plana de Vic y conveniencias d'extendre més el cultiu de plantes ferratgeres». Tema VIII de la segona sessió de l'XIè. Congrés de la Federació Agrícola Catalana-Balear celebrat a Vic l'any 1908. *Actes del Congrés* editades per Imp. G.R. Portavella. Vic, 1909, p. 32.

24. De forma excepcional, l'any 1911 la Remunta va comprar a Catalunya 107 caps, 19 dels quals havien sortit de la comarca. Vist l'èxit de la campanya, es van construir uns locals per estabular els cavalls que anualment es venien a Vic. L'Ajuntament hi aportà la meitat del cost, amb l'ajut de la Cambra Agrícola, que va fer una emissió d'accions que van ser cobertes pels mateixos socis. El nombre habitual, però, oscil·lava entre els 2 i els 10 cavalls anuals.

rossegament calia incrementar considerablement el nombre d'animals de tir, bous i eugues.

Els criadors de cavalls portaven les eugues per cobrir i els millors exemplars de cavalls per vendre a les parades anuals: «En la remonta de Artilleria de Vic es donde se ha encontrado el campo mas abonado. Vic desde un principio se manifestó con ánimos de complacer a los de Hospitalet, y hoy día la parada que se tiene en dicha ciudad es la mas numerosa y la mas importante de todas las que se tienen establecidas en la región catalana. Cuenta con 8 sementales y un local construido expreso, gracias al desprendimiento del municipio de Vic y de la Cámara Agrícola Ausetana.»²⁵ Cada any es portaven sementals de la parada de l'Hospitalet. L'any 1909, s'aconseguí de fer una parada a l'Esquirol per estimular la cria de cavalls i facilitar el transport de les eugues dels pagesos del Collsacabra. L'experiència es mantingué els anys següents.²⁶ Dels 84 sementals que va posar a disposició la remunta d'artilleria a Catalunya, 10 els van enviar cap a Osona. L'any 1913, els sementals de la remunta d'artilleria de Vic havien cobert 410 eugues, 99 a l'Esquirol i 100 a Olost, el nombre més gran de totes les remuntes de Catalunya.²⁷

Des de principis d'aquesta centúria, el bestiar cavallí esdevingué la principal força de tracció i la cria, una important font d'ingressos per a les unitats de producció. El renom que havia adquirit la Plana de Vic fou proclamat a l'XI Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear, celebrat a Vic el 1908. Als assistents, els van agradar molt les paraules del professor de veterinària de l'Escola de Tolouse, Sr. Girart, quan va visitar el concurs de bestiar que se celebrava com a acte paral·lel al Congrés: «La comarca de Vic», digué, «esta cridada, si l'Estat secunda sos plans, a proporcionar en tota classe de bestiar els millors exemplars d'Espanya entera i en especial els millors cavalls de tiro lleuger i pesat.»

L'any 1917, el bestiar cavallí representava el 21,12% del pes en viu de la cabanya del partit judicial i gairebé l'11% del de Catalunya.²⁸ Les mules, uns animals forts i soferts, eren imprescindibles en les explotacions forestals. La seva cria va prendre volada el darrer terç del segle XIX coincidint amb la gran demanda de travesses per al ferrocarril. L'any 1917, a la comarca d'Osona es comptabilitzaven 1.200 caps.²⁹

25. *Revista de l'IACSI*, 1916, p. 165-166.

26. Era habitual que a la remunta de Vic hi hagués de 6 a 10 sementals, i 2 a l'Esquirol.

27. El nombre esdevé un clar indicador de la importància de la cria de cavalls a la comarca, tot i que el volum de les compres de cavalls per a l'exèrcit era molt variable.

28. Josep PUJOL. «Les transformacions del sector agrari...», p. 937 i 245-252.

29. Representaven l'1,72% de les mules de Catalunya i el 4,22% del pes en viu total existent al Partit Judicial.

La cria i la selecció del guarà català

El guarà català és una mena d'ase que, per la complexitat i docilitat, era molt preuat arreu per a les tasques de càrrega i d'arrossegament. A la comarca d'Osona es trobaven sementals de la millor qualitat.³⁰ El guarà català criat a la Plana de Vic es venia arreu de la Península i s'exportava principalment als Estats Units, Itàlia, França, Anglaterra, la República Argentina, Mèxic i Austràlia. El 1840, començaren les primeres exportacions de guarans catalans a terres americanes. Entre 1880 i 1891, es vengueren aproximadament una cinquantena d'exemplars cada any. El 1891, el ciutadà americà Emerson en comprà una remesa de 280 exemplars. A partir d'aquest any, per falta de sementals, la majoria dels quals també es van vendre, la cria de guarans es reduí perillosament. Les comandes, procedents d'arreu d'Amèrica,³¹ en part es van cobrir amb altres exemplars d'ases procedents d'arreu de la geografia espanyola, fet que posava en perill el prestigi del guarà català. Davant d'una situació tan entjosa, Florenci de Riera i Brichs, president de la Cambra Agrícola Ausetana, i Domènec Camps, tinent d'alcalde de Vic, van elevar al govern una petició d'ajut econòmic per estimular la cria de guarans sementals, vista la decadència de la sang. En resposta, la Dirección General de Agricultura, Industria y Comercio es comprometia a donar una subvenció per impulsar una parada de guarans.

Els esforços per preservar la puresa de la raça i assegurar un producte diferenciat i de qualitat al mercat van culminar l'any 1914 amb la creació d'una guia homologada, el Stud-book garanyó Català, una iniciativa de la Cambra Agrícola Ausetana que tenia el suport de l'Ajuntament de Vic. La primera junta de l'organisme estava formada pel veterinari vigatà Miquel Vilarrasa Alemany, que l'any 1910 ja havia guanyat el primer premi als treballs presentats al concurs ramader amb una memòria sobre el guarà català, Domènec Domingo, Francesc Roca, Manel Anglada, alcalde de Vic, i el cònsul dels Estats Units, Eribert Boehm.

La finalitat de l'Associació era la de «fomentar la cria i millora de la raça de burro català; en aquest objecte estableix un llibre genealògic (stud-book) ahont seran inscrits els burros de pura sang, organitzarà concursos y crearà premis.»³² La institució consignava en un llibre de registre les genealogies dels millors sementals. El motiu de dotar-los del certificat de garantia de la raça es deu al fet que el creixement de la demanda va provocar que als Estats Units es compressin ases mascles proce-

30. José Antonio ROMAGOSA VILA. *El garañón catalán*. Vic: Avigan, 1961.

31. El 1901, se'n venen 6, que tenen per destí els Estats Units; el 1902, 20 que van al Canadà i 10 als Estats Units; el 1903, 16; el 1904, 7; el 1905, 25; el 1909, 1, i el 1910, 14 burres de ventre i 4 guarans.

32. *RCAA*, núm. 95 (XII-1913), p. 1371. Tenim consrància de concursos de guarans fins a l'any 1922.

dents de Mèxic i d'altres zones d'Amèrica del sud, fins i tot d'Egipte, i els fessin passar per autèntics guarans catalans, amb la qual cosa es desprestigiava la raça. També pagesos de la comarca i tractants de bestiar freqüentaven la picaresca de fer passar per autèntics guarans catalans altres espècies d'ases que havien importat d'arreu de la geografia peninsular. A més, com ja hem esmentat, la poca elasticitat de l'oferta havia provocat que pagesos de la comarca venguessin els mateixos sementals i posesin en perill la reproducció futura d'aquesta espècie.

La institució, que rebia el decidit suport de la Mancomunitat de Catalunya,³³ va entrar en crisi l'any 1922 i va desaparèixer poc després amb un balanç magre, tant per la curta vida com per l'escàs ressò que va tenir. Dos anys després de la constitució de l'Stud-Book Garanyó Català, ben poca feina s'havia realitzat, com reconeixen els seus directius a les memòries anuals. La llista de socis inscrits era curta (41 socis) i els problemes derivats de la venda de sementals continuaven.

Ja extingit el Stud-Book Garanyó Català, l'any 1923 es constituí a Vic el Sindicat de Recriadors de Guarans amb l'objectiu de fomentar la reproducció, de millorar l'espècie, de donar facilitats als compradors i de defensar els interessos dels associats. La nova entitat naixia en el moment d'expansió dels transports d'automoció, una competència que, amb el temps, acabaria provocant la pràctica extinció del guarà.

Porcs de cria i d'engreix

El porc és un animal habitual a pagès des de temps immemorials. Destinat bàsicament a l'autoconsum, era costum de matar el porc pels volts de Sant Martí. Amb una part de la carn es feien derivats (embotits, assaonats i carns salades) que es consumien al llarg de l'any. L'anomenada que va agafar la llonganissa dels pobles de la Plana de Vic a mitjan segle XIX, de la mà de comerciants que venien les llonganisses fetes a pagès,³⁴ va estimular la producció de garrins. Per tal de millorar-ne la raça, d'ençà de la dècada de 1870 es van creuar porcs autòctons amb truges forasteres més productives, la francesa *craonesa* i l'anglesa *Yorkshyre*, purificades els primers anys de segle amb la importació de nous exemplars. Per aquestes dates, la Plana de Vic va esdevenir la principal productora de garrins de Catalunya.

D'altra banda, la creació d'una moderna indústria d'assaonats i embotits de porc, plenament consolidada a la dècada de 1870, va impulsar l'especialització d'a-

33. La Mancomunitat de Catalunya realitzà una labor encomiable destinada a la difusió dels coneixements agrícoles i a la millora de les races animals. El 1920, convocà un concurs de reproductors del guarà català varietat ausetana a Vic. Hi participaren 170 exemplars de gran qualitat. L'acte fou presidit per destacades personalitats i va comptar amb la presència de Puig i Cadafalch, president de la Mancomunitat.

34. Pere CASTELL. «La indústria càrnica...», p. 255.

nimals d'engreix. A la memòria premiada amb el títol de soci honorari del Círcol Literari de Vic del mateix any, i titulada *El Salchichón de Vic*, Joaquim Salarich exposava la conveniència de desenvolupar aquesta indústria a la Plana de Vic, que presentava una gran idoneïtat. La memòria es resol a manera de preguntes que el mateix autor respon, i la primera no podia ser més oportuna: «Señalar una o más industrias que por las condiciones climáticas y topográficas de esta población y demás circunstancias especiales, desarrolladas en grande escala, pueden ser un poderoso elemento de riqueza en esta comarca, fijando los medios mas adecuados a su realización.»³⁵ Pregunta capciosa que ja prediu la resposta. El fort increment de la demanda de carn de porc provinent de la indústria de derivats, en un primer moment, va ser coberta en gran mesura amb la importació de porcs procedents del Vallès, del Barcelonès i fins i tot de França.

A les primeries del segle XX, la cria ja s'havia estès de forma ràpida entre els masovers a través dels contractes de parceria. A tots els municipis de la comarca el nombre de porcs sacrificats s'incrementà lentament, sobretot als de la Plana de Vic. A l'escorxador de l'Esquirol, per exemple, se sacrificaren 231 porcs durant la temporada 1907-1908. Amb el pseudònim d'Isidro de la Plana, Josep Callís i Marquet afirmava que «de bestiar perquè no hi ha masover ni masoveret que non tinga i l'importància de les transaccions que constantment s'estan verificant en els mercats del dissabte de la plaça dels Màrtirs difícilment l'ha arribat a assolir cap comarca catalana».³⁶ L'any 1908, es van sacrificar a Vic 30.000 porcs, els quals representaven set milions i mig de pessetes.

Al costat de les petites explotacions, van aparèixer grans explotacions finançades amb capital d'origen industrial. El 1916, un industrial fariner vigatà tenia més de 400 porcs d'engreix a l'anomenada «Fàbrica Nova». Els residus de la fàbrica de farina es destinaven a pinso per als porcs.

El 1927, l'especialització porcina de les explotacions agràries i la producció de productes derivats es trobaven plenament consolidades. Per aquestes dates hi havia a Vic 18 fàbriques d'embotits, les quals, en un any, produïen aproximadament 1 milió de quilos de llonganissa.³⁷

Vaques de llet

Dins del procés d'especialització pecuària de la pagesia de la Plana, la vaca ocupa el darrer lloc des del punt de vista cronològic. A principis del segle XX encara era poc

35. JOAQUIM SALARICH. *El salchichon de Vich*. Vic: Imp. Anglada, 1870, p.5.

36. RCAA, núm.35 (XII-1908), p. 497. Extret de la *Gazeta Montañesa* del desembre de 1908.

37. GONÇAL DE REPARAZ. *La Plana de Vic*. Barcelona: Barcino, p. 233. [Edició facsímil a Vic: Eumo Editorial, 1982].

estesa la importació de races lleteres suïsses i holandeses,³⁸ i el nombre de lleteries cooperatives era escàs. Una de les primeres granges importants de vaques data de l'any 1916, propietat de l'industrial tintorer Antoni Puig. A la seva fàbrica, ubicada als afores de Vic en direcció a Manlleu, produïa midó de blat procedent dels derivats del blat. «Como productos accesorios de esta fábrica resultan los despojos de la molienda de trigo y el gluten que juntamente con los forrajes producidos en 4 Ha. regadas con las aguas sucias del establecimiento elevadas a un depósito de 1.000 m³ pueden alimentar unas 40 vacas lecheras. Actualmente se estan construyendo las cuadras y edificios para personal y lecheria. por las manipulaciones de la leche y la elaboración de quesos y mantecas se cuenta con la dirección del personal del Instituto del Sagrado Corazón, adiestrado en Bélgica para la enseñanza de tal industria.»³⁹ El mateix any, la producció lletera i derivats rebia un notable impuls de la mà del Sindicat Agrícola de Manlleu, que en els seus locals va instal·lar maquinària per desnatar llet, elaborar mantega i formatges. L'any 1918, Salvador Claveras creava una altra fàbrica de transformació de productes làctics.

Bona part de la producció de llet i derivats làctics s'exportava al mercat de Barcelona. El transport es feia amb tren fins al 1926, i a partir d'aquesta data, i de forma progressiva, es va imposar el transport per carretera amb camions perquè era més ràpid i perquè evitava transbordament de càrrega d'un producte sumament delicat. Com diu Gonzal de Reparaz, cap al 1918 sortien des de Vic cap a Barcelona uns tres mil litres de llet diaris i de Manlleu, dos mil. Nou anys més tard, ja se n'exportaven sis mil.⁴⁰ De Manlleu, només en sortien uns mil cinc-cents litres, perquè bona part de la llet es transformava en llet condensada a la fàbrica de Salvador Claveras. Aquesta fàbrica absorbia bona part de la producció de llet dels municipis de l'entorn de Manlleu (l'Esquirol, les Masies de Roda, Roda, les Masies de Sant Hipòlit, Sant Hipòlit de Voltregà, Torelló, Folgueroles, etc.).

Les iniciatives en la producció de derivats de la llet s'ubicaren a l'eix Centelles-Torelló, a les zones més ben comunicades de la comarca, perquè es tracta d'un producte on el transport i la ràpida comercialització són fonamentals. El 1921, de forma experimental s'iniciava a Tona l'elaboració de formatge estil *Port Salut* seguint les experiències apreses a l'escola de Bonchorles-Anvers (Bèlgica).

38. Segons Josep Pujol, la substitució de les races autòctones, que ofereixen entre 4 i 5 litres a la munyida diària, per les europees, que ofereixen una producció de llet superior i un engreix més ràpid, és un fet que es va considerant a poc a poc. El procés s'inicia a la dècada de 1880 i s'allarga fins a la dècada de 1930. (Josep PUJOL. «Les transformacions del sector agrari català...», p. 409). Com passa amb el bestiar mular i cavallí, les races de bestiar vaquí i porcí forànies substitueixen les espècies autòctones «sobretot, durant el primer terç del segle XX» (*Ibidem*, p. 408).

39. *Revista de l'IACSI*, 1916, p. 167.

40. Gonçal de REPARAZ. *La Plana de Vic*, p. 280.

A la dècada de 1920, la comarca d'Osona esdevingué una de les principals productores de llet. Segons les taules següents, l'any 1924 al partit Judicial de Vic es concentrava el 16,4% de les vaques de llet de la província de Barcelona, i l'11,54% de les de Catalunya, el 24,02% de les ovelles de llet de la província de Barcelona i només el 2,29% de les cabres, animal d'escassa importància a la comarca. Amb la llet, el partit judicial de Vic (Osona) produïa més de la meitat de la mantega i la tercera part del formatge de la província de Barcelona.

Nombre de vaques, ovelles i cabres productores de llet l'any 1924 al partit judicial de Vic i participació respecte de la província de Barcelona i de Catalunya

	Vic	P. Barcelona	%	Catalunya	%
Vaques	3.818	23.803	16,04	33.078	11,54
Ovelles	1.490	6.203	24,02	38.191	3,90
Cabres	831	36.358	2,29	75.011	1,11

Font: Josep PUJOL. «Les transformacions del sector agrari català entre la crisi secular i la guerra civil». [Tesi docroral]. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1988, p. 939.

Producció total de llet segons els diferents tipus de consum l'any 1924 al partit judicial de Vic unitat (1.000 litres)

	Vic	P. Barcelona	%	Catalunya	%
Consum directe	4.544	71.107	6,39	90.466	5,02
Fabricació de formatge	177	535	33,24	1.309	13,58
Fabricació de mantega	182	308	59,10	1.473	12,39
Total	4.904	71.951	6,82	93.249	5,26

Font: Josep PUJOL. «Les transformacions del sector agrari...», p. 941.

Després de les comarques del Barcelonès i el Baix Llobregat, zones properes al centre de consum barceloní, Osona era la que més animals lleters tenia. El fet és important perquè la ciutat de Barcelona dista uns 70 quilòmetres de Vic i el 92,65% de la llet es destinava al consum directe en fresc, això és, 4.544.000 litres dels 71.107.400 que es produïen a la província de Barcelona, principal zona productora de llet (78,6% de Catalunya). Només el 3,63% es destinava a la fabricació de formatges (177.900 litres) i el 3,72% a mantega i altres derivats làctics (182.500 litres).

Les institucions ramaderes i agrícoles van impulsar la introducció de races més productives d'origen francès, suís, belga i holandès, a través de l'organització de concursos i exposicions. L'any 1917 es va celebrar a Vic, amb notable assistència de públic, el primer concurs de reproductors de bestiar boví de la raça suïssa o Schwitz.

El 1923, es va celebrar un altre concurs de bestiar de llet organitzat per la Mancomunitat de Catalunya i, el 1928, un altre de bestiar boví, aquesta vegada de raça holandesa i Schwyz, organitzat per l'Asociación de Ganaderos del Reino, amb el suport de la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament de Vic. La mateixa tradició de la Fira ramadera del mercat del Ram, una de les més emblemàtiques de la ciutat, confirma la importància del sector en l'economia de la comarca.

* * *

A la dècada de 1920, l'especialització ramadera de la Plana de Vic era un fet. Gonçal de Reparaz exemplificava la importància del sector: «La ramaderia sempre ha tingut importància a la comarca de Vic. En temps passats, encara més que avui, tenia el caràcter d'activitat dependent de l'agricultura; en venia a ésser un complement. Fins a no fa gaire, solament havia estat una de les bases de l'alimentació del pagès, el seu mitjà de tracció i, sobretot, el proveïdor dels fems, revigoritzador indispensable del seu camp. Actualment [1928] la ramaderia ha pres major volada: ja no és tan sols l'explotació accessòria de les tasques agrícoles, sinó que per ella mateixa constitueix una riquesa considerable, amb vida pròpia, i és la base d'una indústria tan important com la de la llonganissa (una de les principals de Vic) i, així mateix, la font d'una exportació molt notable i en ràpida creixença d'any en any: la de la llet i els seus productes.»⁴¹

D'aleshores ençà, el sector ramader ha esdevingut un dels eixos del progrés agrari de la Plana de Vic, el qual proveeix de matèria primera a una notable indústria de derivats i a la indústria alimentària catalana i espanyola.

41. *Ibidem*, p. 187.